

## O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING SHAKLLARI

**Meliyeva Dilfuza O'ralovna**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

**Olimov Rahmatillo Safarovich**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 5 bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17334092>

**Annotatsiya:** Maqolada o'quv jarayonini tashkil etish shakllarining nazariy va amaliy asoslari, ularning turlari va samaradorlik xususiyatlari keng yoritilgan. An'anaviy va noan'anaviy shakllar, individual, guruhiy va jamoaviy faoliyat turlari, shuningdek, masofaviy va innovatsion ta'lim shakllarining afzalliklari hamda muammolari tahlil qilingan. Jahon va O'zbekiston ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalar solishtirilib, samarali tashkil etish shart-sharoitlari ko'rsatib berilgan.

**Kalit so'zlar:** o'quv jarayoni, ta'lim shakllari, individual yondashuv, guruhli ta'lim, innovatsion metodlar, masofaviy ta'lim.

**Аннотация:** В статье подробно рассматриваются теоретические и практические основы форм организации учебного процесса, их виды и особенности эффективности. Анализируются традиционные и нетрадиционные формы, индивидуальная, групповая и коллективная деятельность, а также преимущества и проблемы дистанционного и инновационного образования. Сравнивается опыт мировой и узбекской системы образования, определяются условия эффективной организации учебного процесса.

**Ключевые слова:** учебный процесс, формы обучения, индивидуальный подход, групповое обучение, инновационные методы, дистанционное образование.

**Annotation:** The article examines the theoretical and practical foundations of organizing the learning process, its forms, and effectiveness. Traditional and non-traditional forms, individual, group, and collective approaches, as well as the advantages and challenges of distance and innovative education, are analyzed. Comparative insights from global and Uzbek educational practices are presented, along with the conditions necessary for effective organization of the learning process.

**Keywords:** learning process, forms of education, individual approach, group learning, innovative methods, distance education.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Inson kapitalining rivojlanishi, mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish ta'lim jarayonini tashkil etish shakllarini tubdan yangilashni talab qilmoqda.

O'quv jarayonini tashkil etishning samarali shakllari ta'lim jarayonining asosiy elementlari — maqsad, mazmun, metod va vositalarning uyg'unlashuvi asosida shakllanadi. An'anaviy dars shakllaridan boshlab, interfaol metodlar, masofaviy va aralash ta'lim hamda innovatsion texnologiyalargacha bo'lgan keng ko'lamlı yondashuvlar zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda.

XXI asrning asosiy talabi — o'quvchilar va talabalarni faqat tayyor bilimlar egasi emas, balki mustaqil fikrlovchi, ijodiy yondashuvga ega, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Bunday natijaga erishish esa, o'quv jarayonini tashkil etishning shakllarini to'g'ri tanlash va ularni zamon talablari asosida samarali qo'llash orqali amalga oshiriladi.

Ta'lim shakllarining xilma-xilligi ularning turli vazifalarni bajarishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Masalan, an'anaviy shakllar — bilimlarni tizimli berish va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'lsa, noan'anaviy va innovatsion shakllar — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkur, ijodkorlik hamda hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Masofaviy va aralash ta'lim esa zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini yanada qulay, ochiq va moslashuvchan qiladi.

Shu bois mazkur maqolada o'quv jarayonini tashkil etish shakllarining nazariy va amaliy asoslari, ularning samaradorligi, afzallik va kamchiliklari, shuningdek, O'zbekiston va xorijiy tajribadagi yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi — ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun mavjud shakllarni chuqur o'rganish, ularni tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy-nazariy xulosalar ishlab chiqishdir.

Ta'lim jarayonining shakllari insoniyat tarixida uzoq davrlardan beri shakllanib kelgan bo'lib, ular orasida eng qadimgi va keng tarqalganlari an'anaviy shakllardir. Ular bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirilgan holda ta'lim samaradorligini oshirishda xizmat qilmoqda.

An'anaviy ta'lim shakllari, asosan, o'qituvchi markazida tashkil etilgan bo'lib, bunda o'quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish asosiy o'rinda turadi. Bu shakllarda o'qituvchi bilim manbai sifatida faoliyat yuritadi, o'quvchilar esa bilim oluvchi sifatida ishtirok etadi.

Mazkur shakllar ta'lim jarayonida intizom, mantiqiy ketma-ketlik, bilimlarni tizimli o'zlashtirish, nazorat va baholashni ta'minlash imkonini beradi. Shu bois ular hozirgacha ta'lim tizimida asosiy o'rin tutmoqda.

Dars — ta'limning asosiy, eng ko'p qo'llaniladigan shaklidir. Y.A. Komenskiy "Didaktika" asarida darsni ta'lim jarayonini tashkil etishning eng maqbul shakli sifatida e'tirof etgan.

Darsning afzalliklari:

- Bilimlarni tizimli berish imkonini yaratadi.
- O'quvchilarning barchasini bir vaqtda o'qitish imkonini beradi.
- Nazorat va baholashni qulaylashtiradi.
- O'quv jarayonida intizom va tartibni ta'minlaydi.

Darsning kamchiliklari:

O'quvchilarning individual xususiyatlariga kamroq e'tibor qaratiladi.

Ba'zi hollarda o'quvchilar passiv tinglovchiga aylanib qoladi.

Shu sababli hozirgi kunda dars shakli interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashtirilib, samaradorligi oshirilmoqda.

Ma'ruza — yuqori sinflar va oliy ta'limda keng tarqalgan shakl bo'lib, o'qituvchi tomonidan mavzuning nazariy asoslari tizimli va mantiqiy bayon etiladi.

Seminar — o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishi, savol-javoblar orqali bilimlarni mustahkamlashi, nazariy bilimlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan shakl.



Seminarlar, asosan, oliy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilib, ularni muammoli vaziyatlar, keys-stadi, guruhiy ishlanmalar bilan boyitish tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlar nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish imkonini beradi. Masalan, laboratoriya ishlari, hisoblash mashqlari, tajribalar o'tkazish kabi.

An'anaviy shakllar o'quv jarayonining asosini tashkil etib, ular ta'limni tizimli tashkil qilishda muhim o'rin tutadi. Ular orqali o'quvchilarda fundamental bilimlar, tartib-intizom, mantiqiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Biroq zamonaviy davrda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun bu shakllar innovatsion metodlar, interfaol texnologiyalar va raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirilishi zarur.

Ta'lim jarayonini tashkil etishning shakllari o'zining xilma-xilligi, mazmuni va maqsadlari bilan ajralib turadi. An'anaviy shakllar (dars, ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulotlar) bilimlarni tizimli va izchil tarzda yetkazish uchun muhim o'rin tutadi. Noan'anaviy shakllar (interfaol metodlar, integratsiyalashgan darslar, muammoli ta'lim, loyiha ishlari) esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi. Innovatsion shakllar (STEAM, kvest, case-study, loyiha metodi) zamonaviy ta'limni raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, yoshlarni hayotiy muammolarni hal etishga tayyorlaydi.

Masofaviy va aralash ta'lim esa bugungi globallashuv sharoitida ta'lim jarayonini ochiq, moslashuvchan va qulay qiladi. O'zbekiston va jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, turli shakllarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim samaradorligini yuqori darajaga ko'tarish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'quv jarayonini tashkil etish shakllarini tanlashda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari.

Ta'lim mazmunining murakkablik darajasi.

Zamonaviy texnologik imkoniyatlardan foydalanish.

Milliy va xalqaro ilg'or tajribalarni uyg'unlashtirish.

Ta'lim shakllarining samarali qo'llanilishi o'quvchilarning intellektual, ijodiy va amaliy salohiyatini rivojlantirib, ularni XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lgan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Назаров Қ. Инновацион таълим технологиялари. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Meliyeva D.O. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil ishlash ko'nikmalarini innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish mexanizmi. – Inter education & global study, 2025.
3. Hasanboyeva O., Usmonov B. Pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
4. G'ofurov K., Qodirova F. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.